

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

УДК 821.161.2 (092)

**КОМАРІВСЬКА Надія Олегівна**

**ТВОРЧИСТЬ НАДІЇ КИБАЛЬЧИЧ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ  
ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

**10.01.01 – українська література**

**А В Т О Р Е Ф Е Р А Т**

**дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата філологічних наук**

**Київ - 2003**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української літератури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

*Науковий керівник:* доктор філологічних наук, професор

**Гуляк Анатолій Борисович,**

Національний університет імені Тараса Шевченка,  
професор кафедри української літератури ХХ століт-

тя.

*Офіційні опоненти:* доктор філологічних наук, професор

**Кейда Федір Федорович,**

Маріупольський гуманітарний інститут  
Донецького національного університету,  
завідувач кафедри української філології;

кандидат філологічних наук, доцент

**Єременко Олена Володимирівна,**

Національний авіаційний університет,  
доцент кафедри української мови, літератури та ку-

льтури.

*Провідна установа:* Тернопільський державний педагогічний університет

імені В.Гнатюка, кафедра української літератури, Мі-

ністерство

освіти і науки України, м.Тернопіль.

Захист відбудеться 8 квітня 2003 року о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ, вул.Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 7 березня 2003 р.

**Вчений секретар**

**спеціалізованої**

**Н.П.Гальона.**

**вченої**

**ради**

### ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Всебічне ґрунтовне вивчення історії українського письменства кінця XIX – початку XX століття все ще не перестає бути актуальною проблемою нашого літературознавства, незважаючи на те, що в науковий вжиток уже запроваджено імена багатьох письменників, творчість яких раніше або фальсифікувалася, або згадувалася принагідно. Сьогодні українське літературознавство має значні надбання у вивченні творчості таких представників "молодої генерації", як О.Плющ, М.Яцків, Л.Яновська, Є.Ярошинська, Є.Мандичевський, О.Катренко та ін. Водночас зростає потреба всебічного аналізу доробку окремих письменників у контексті літературно-мистецьких пошуків доби, потреба поглибленого висвітлення ряду постатей, що брали участь у літературному процесі вказаного періоду. Тому доцільно предметно зосередитися на творчому доробкові Надії Кибальчич (1878-1914). Наукове вивчення її художньої спадщини є **актуальною темою** сучасного літературознавства, оскільки письменниця залишила своєрідну прозу і поезію, що є оригінальним складником національного письменства доби кінця XIX – початку XX століття.

Місце Н. Кибальчич у літературному процесі минулого не відповідає справжнім вартостям її творів. Розмаїття проблематики, вміння поринути у глибини людської психіки засвідчують в особі Н. Кибальчич письменницю з вразливою натурою і проникливою свідомістю, митця з неординарними суспільно-психологічними зацікавленнями. Вона здатна в окремому творі піднести враження до значимого відображення й осмислення. Психологізоване зображення героя, складність моральних ситуацій, зіткнення протилежних уявлень про добро і зло позначені оригінальністю і новаторством.

Психологізм прози, виразний імпресіонізм письма, оригінальність поетичного синтаксису, трагічність долі письменниці роблять її постать непересічним явищем в історії української літератури. Отже, дослідження творчого набутку Н.Кибальчич цілком виправдане й необхідне. Воно не тільки сприятиме створенню правдивого образу письменниці, а й доповнить наукові відомості про мистецький процес в Україні кінця XIX – початку XX століття.

**Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами кафедри.** Дисертація виконувалась як складова частина комплексного дослідження "Шляхи розвитку української літератури XVIII – XX століть", над яким працює колектив кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

**Мета дисертаційного дослідження** – з'ясувати художні особливості малої прози та лірики Н. Кибальчич на тлі розвитку українського письменства кінця XIX – початку XX століття і на цій основі визначити місце і значення творчості Н. Кибальчич в літературному процесі цього періоду.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати проблемно-тематичний спектр і жанрово-композиційні особливості прози Н. Кибальчич;
- дослідити художню рецепцію реалістично-народницького ідейно-стильового канону в прозі авторки;
- визначити елементи модерністичного письма в новелістиці Н.Кибальчич у контексті художніх відкриттів доби;
- інтерпретувати лірику Н. Кибальчич як оригінальне, внутрішньо неоднорідне стильове явище кінця XIX – початку XX століття.

**Об'єктом аналізу** виступають твори Н. Кибальчич, матеріали періодики різних років, епістолярна спадщина письменниці та архівні матеріали, які зберігаються у фондах Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, в архіві Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України, у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.

Основний **предмет** уваги становить текстовий літературознавчий аналіз художньої спадщини Н. Кибальчич, яка розглядається в контексті української літератури зазначеного періоду.

**Методологічною основою** дисертаційного дослідження стали літературно-критичні праці І.Франка, С.Єфремова, О.Білецького, а також дослідження з історії української літератури В.Агеевої, Л.Гаєвської, О.Гнідан, А.Гуляка, Т.Гундорової, І.Денисюка, Н.Калениченко, Ю.Кузнецова, Д.Наливайка, В. Погребенника, Ф.Погребенника, В.Фащенко, П.Хропка, Н.Шумило та інших.

Відповідно до завдань дослідження в різних його частинах застосовано **методи**: біографічний, культурно-історичний, компаративний, герменевтичний. Проводиться історико-біографічний опис, проблемно-тематичний аналіз змісту творів у діалогічних зв'язках з історичною добою, застосовуються прийоми зіставно-типологічного розгляду художніх творів у контексті тогочасної літератури з перевагою герменевтики тексту, що зумовлено особливостями особистісної інтерпретації мистецьких образів.

**Наукова новизна** дослідження полягає у створенні різнобічного уявлення про одну з маловідомих сьогодні літераторок кінця 1890-х – початку 1900-х років. У роботі подана різноаспектна інтерпретація прози Н.Кибальчич, яка досі проводилася лише на матеріалі окремих текстів, твори проаналізовано з погляду їх тематичного багатства, жанрової специфіки та композиційних принципів. Уперше епос письменниці поставлено у вітчизняний літературний контекст доби в аспекті поетики напрямів; досліджено лірику Н.Кибальчич на мікро- та макрорівнях: прочитано окремі поетичні тексти на основі герменевтичного методу,

проведено компаративні зіставлення, зроблено узагальнення на основі теорій декадансу та модернізму.

**Теоретичне значення дослідження.** Результати і висновки дисертації мають значну вагу для подальшого теоретичного осмислення важливих літературознавчих проблем, пов'язаних з вивченням жанрово-тематичного розмаїття доби, провідних мотивів та стильових здобутків національного мистецтва слова; у формуванні нових підходів до розуміння спадщини Н.Кибальчич та її місця в українському літературному процесі кінця XIX-початку XX століття.

**Практичне значення роботи** полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані в лекціях з історії української літератури, у проведенні спецкурсів і спецсемініарів на філологічних факультетах університетів та педінститутів, у написанні курсових та дипломних робіт, можуть доповнити відповідні розділи підручників та посібників.

**Апробація та впровадження** дисертаційної роботи. Основні положення дисертації викладені у виступах на наукових конференціях: Всеукраїнській науково-теоретичній конференції молодих учених Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (Київ, 2000); п'ятнадцятій щорічній науковій франківській конференції Львівського національного університету імені І.Франка (Львів, 2000); Міжнародній науково-теоретичній конференції Національного авіаційного університету (Київ, 2001); науково-практичній конференції Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (Київ, 2002). Матеріали дисертації використовувалися викладачами кафедр української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського (довідка № Ф1К2/896 від 11.12.2002 р.), Уманського державного педагогічного університету імені П.Г.Тичини (довідка № 125/11 від 1.11.2002р.), Херсонського державного педагогічного університету (довідка № 133 від 7.11.2002р.).

Основні результати дослідження викладено у шести публікаціях.

**Обсяг і структура роботи.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (287 позицій). Загальний обсяг тексту - 197 сторінок.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У “**Вступі**” обґрунтовується актуальність і доцільність дослідження, його теоретико-методологічна основа, характеризується стан вивчення проблеми, формулюється головна мета й завдання, розкривається наукова новизна, визначається практична цінність роботи.

У першому розділі “**Проблематика та жанрово-композиційні особливості прози Надії Кибальчич**” з'ясовуються найхарактерніші особливості прозової спадщини письменниці, основні мотиви та жанрова специфіка її новелістики.

Пізнання й розуміння непересічності письменниці стало можливе лише за умови широко-масштабного прочитання всієї її літературної спадщини. Дослідження архівних матеріалів, зокрема епістолярію Н.Кибальчич, дало змогу познайомитися з родинним та близьким оточенням, відчутти ту атмосферу, в якій жила письменниця, збагнути витoki її творчості, про яку Сергій Єфремов пише: "...Песимістичну рису має Надія Кибальчич-Козловська (+1914 р.): вона у своїх поезіях та оповіданнях здебільшого торкалася запитів та переживань інтелігента-сучасника, душу якого розпинають впливи складного життя на хресті самоаналізу й рефлексій. Авторка, видимо, сама глибоко переживала ті перехресні впливи і це одбилося на її творах тужним колоритом шукання якогось незнаного щастя, навіть просто тихого відпочинку для душі, - шукання, що кінчиться раз у раз трагедією розбитих надій"<sup>1</sup>. Життя Надії Кибальчич було складним і трагічним. Самотність як неможливість спілкування з читачем була одним з витokів мотиву відчуження особистості від суспільства в її творчості.

Найхарактерніша особливість прозової спадщини письменниці - тонке відображення внутрішнього світу особистості. Основні конфлікти, сюжетні лінії прозових творів Н.Кибальчич проходять, як правило, через душу людини, художнє мислення митця зорієнтоване на різноаспектне дослідження психіки.

Осмилення буття в творчості белетристки виявляється через особистісне. Через призму душі головного персонажа Н.Кибальчич розглядає комплекс екзистенційних проблем: самотності, сенсу буття, життя і смерті, відчуження людини від людини. Її герої не завжди знаходять відповіді на важливі питання людського життя, часто залишаються "ніким не почутими", іноді трагічно гинуть. Очевидно, сумніви у можливості змінити життя на краще йдуть від розуміння письменницею кризового стану тодішньої моралі, а також пов'язані з трагічним автобіографізмом самої Н.Кибальчич ("Нарис", "На хуторі", "На канікули").

Висвітленню екзистенційних проблем буття письменниця підпорядкувала зображення психології людини в переломний момент її соціального індивідуального існування. У новелах "З життя", "Нерівня", оповіданнях "На хуторі", "Злочинець", "Павло Тодосенко" Н.Кибальчич загострює проблему зради, людської самотності, туги за родинним щастям, проблему морального конфлікту героїв із збайдужілим до людського горя зовнішнім світом. У психологічній повісті "Пропащі сестри" особливий акцент робиться на питаннях виховання дітей у родинно-соціальному середовищі. Історія головної героїні Лізи засвідчує: сліпа материнська любов може породити підлість і жорстокість.

Н.Кибальчич залишила самотні зразки фрагментарної прози (етюди, ескізи, нариси, поезії в прозі), новел (новел настрою, новел акції, пейзажних новел), оповідань. Для малої про-

---

<sup>1</sup> Єфремов С. Історія українського письменства. – К.: "Феміна", 1995. – С.592.

зи Н.Кибальчич властиві також жанрові комбінації, характерні для літератури кінця XIX – початку XX століття - новела-притча, новела-алегорія.

Авторка інтелектуалізує свою прозу, не пориваючи із основною засадою психологізації: у творі “Уривки з автобіографії Ідеї”, що є новелою-притчею, думка та почуття набувають єдності, яка параболізується, стає вираженням життєвої, філософської мудрості. Відступництво або корисливе спекулювання ідеєю наболіло письменниці в її щоденному існуванні і стало знаковим, важливим для всього українства.

Ідея людського щастя, особливо жіночого, трактується письменницею як незбагненна. Героїні Н.Кибальчич не можуть реалізувати себе ні в психічному житті, ні в корисній активній діяльності. До досягнення ідеалу жінки (у розумінні письменниці такий ідеал - інтелектуалка, інтелігентка, емансипатка) прагнуть героїні оповідань “На канікули”, “На хуторі”, “З малих краєвидів”, новели “Нарис”. Проте без гармонії думки та емоції особистість зазнає поразки: заглиблена у світ відчуттів і настроїв, Інна покінчила життя самогубством (“Нарис”); залишаються самотніми, не знайшовши у себе моральних сил змінити життя на краще, Леся та Оля (“На канікули”).

У творах соціальної тематики Н.Кибальчич відтворює сенс подій, моральне єство персонажів, надаючи повістуванню ліричного струменю, що особливо сприяло вираженню позицій автора. Зосереджуючи увагу на потворних явищах життя, пов'язаних з убивствами, злочинами, людським страхом, письменниця ставить запитання: де справедливість? Зверненням до теми людського страждання Н.Кибальчич закликає любити ближнього, бути мудрим, побороти індивідуалізм. Художній світ Надії Кибальчич містить правду соціальної несправедливості та аморальності можновладців, події і ситуації є типово українськими. Персонажі її творів належать до різних соціальних шарів суспільства, проте їх єднає відчуженість від юрби, внутрішнє неприйняття її правил гри. Вони надзвичайно вразливі, конфліктують з оточенням через свою глибинну несхожість на інших людей.

Н.Кибальчич на тлі значного масиву національної прози про народного вчителя (Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Бориса Грінченка, Олени Пчілки, Олександра Кониського, Уляни Кравченко, Гната Хоткевича, Степана Васильченка) виділяється політичною та психологічною заостреністю зображення, її герої-вчителі найвище піднімаються в своїй саможертвості заради народу (“Останні”), нестерпно переживають свою бідність і самотність (“Ескізи. З життя на селі”, “Смутна пісня”), найглибше падають у моральну прірву, зрадивши своє високе покликання (“Павло Тодосенко”, “Одна з незамітних історій”). Письменниця наче максимально розсуває межі морального вибору вчителя, досліджує численні грані його психічного життя, висвітлюючи найбільш кризові стани душі.

Учителі, герої творів Н.Кибальчич “З життя на селі” і С.Васильченка “Вова”, зображені парадоксально: їх вихід з фізичної самотності лише посилює духовну самотність. Письменниця загострює проблему спілкування соціально нерівних представників інтелігенції, деталізуючи зіткнення протилежних способів життя та почуттів персонажів, хоча їй бракує майстерності індивідуалізації образу-характеру, притаманної перу С.Васильченка.

Мотив віри в краще життя для чесного трудящого люду звучить як віра всупереч реальності. Н.Кибальчич ставить своїх героїв на межу випробувань, показує глибину соціальної прірви, в яку кинута українського інтелігента-народника її доби, художньо аналізує екзистенційний вибір кожного. Письменниця реалістично відтворює психологію маси, охопленої ненавистю і бажанням змінити своє життя (“Хвилини”). Прагнення самопожертви викликане відчуттям єднання з багатьма людьми: своя смерть не є загибеллю цілого; жертвність стає умовою досягнення світлої мети, яка сприймається як сакральна.

У творах про дітей Н.Кибальчич показала себе великим знавцем життя, майстром зображення дитячої психології, цікавим оповідачем, щирим і розумним захисником вразливих дитячих душ, поборником демократичних поглядів на виховання. Художній конфлікт у цих творах проходить крізь внутрішній світ дітей, що виявляється розколотим навіл. Подія служить лише поштовхом до відповідного переживання дитини, діти стають учасниками дорослого життя і, виявляючи особливу силу духу, наче дають дорослим уроки високої свідомості (ескізи “Добре зерно”).

У творах італійського циклу авторка виражає свою рецепцію життя народу цієї країни, його історії (новела “Флорентійської ночі”, оповідання “В старих палатах” та “Малий Ніно”). Письменниця порушує споконвічні питання людського існування: проблеми пошуку правди, протистояння особистості і суспільства - це параболізує зображене, зближує людей різних епох. У новелі “Флорентійської ночі” письменниця відтворює трагедію зіткнення самотньої людської душі, повної віри і надії, з ницістю знеособленого натовпу. Подібним чином В.Винниченко описав зіткнення студента-народовця з юрбою селян (“Студент”). Експресіоністично агресивну силу колективного несвідомого змодельював В.Стефанік у новелі “Злодій”. Смерть перебуває у центрі всіх вище названих творів, бо осліплені спільною ненавистю і об’єднані спрагою насилля, люди втрачають людяність.

У дитячих спогадах Н.Кибальчич (“Мої спогади”, “З моїх спогадів”, “Як я колись і собі хотіла писати історію”) немає казкового елемента, авторка пише реалістично, не оминаючи грубих деталей та непривабливих подій. Цікавими для читання її твори робить яскрава й рухлива реальність. Хронотоп українського села споріднює твори Н.Кибальчич і Марка Черемшини. Мотив дитячих спогадів у Марка Черемшини (“Карби”) адресовано дорослому читачеві, він розвивається через символічні образи, закорінені в народній міфології. Відкри-

тість до природи світу, в який її “закинуто” в існуванні на землі, – найвиразніша риса малої героїні дитячих оповідань Н.Кибальчич.

Н.Кибальчич є модерною письменницею у сенсі психологізованого інтересу до життя усамітненої особистості, самозвіттів, авторефлексій. Динаміка почуттів, настроїв, станів простежується як у авторському мовленні, так і у внутрішніх монологів персонажів, полісемії міміки, жестів, рухів. Для розкриття наряду і логіки змін, які відбуваються у психіці героя, письменниця використовує можливості ресурсів пам'яті, спогадів, ретроспективного аналізу пережитого, сповідальні форми.

Моделюючи свого героя як предмет психологічного інтересу, авторка вдало поєднує виклад від третьої особи з елементами невластивої прямої мови. Форма оповіді від першої особи застосовується письменницею найчастіше в лірико-психологічних сюжетах, де герой близький їй духовною організацією.

Жанрова специфіка новелістики Н.Кибальчич позначилася і на композиції її творів. Хоч яким би напруженим не був зовнішній сюжет, він посідає другорядну роль в художній структурі творів. Усе зображуване в творах письменниці переломлюється крізь призму сприйняття героїв. Це стосується і групи творів, в яких превалує єдиний герой, і тих текстових масивів, де є кілька героїв. Внутрішній сюжет творів, як правило, розгортається розгалужено, що обумовлюється його філософсько-психологічним характером.

Скрупульозність психологічного аналізу, ліризм, особливості функціонування в тексті знакової художньої деталі дозволяють визначити жанрову дифузійну природу малої прози Н.Кибальчич. Таким чином, новелістична спадщина авторки визначається новаторським жанрово-стилістичним оформленням, яке зумовлене постановкою різноманітних психологічних проблем.

У другому розділі **“Прозова творчість письменниці у контексті стильових пошуків доби”** з'ясовуються особливості індивідуального стилю письменниці, який поєднав екстремні різних літературних напрямів.

Проза Н.Кибальчич, як і більшість творів злам століть, поєднує риси реалістичного канону вітчизняної літератури з модерними нововведеннями. Переважно творчість Н.Кибальчич обертається в народницьких рамках. У малому епосі письменниці спостерігаємо різностильові вияви народництва (реалістичні, натуралістичні, іноді романтичні), поєднання яких зі сміливими виходами авторки в обшири нового, модерного письма дають оригінальний індивідуальний стиль.

Реалізм новелістики доходив своєї межі, перетворюючись на “фінальний реалізм” (М.Бредбері), тобто натуралізм. У великих прозових творах Н.Кибальчич зосереджується на показі середовища, в якому існує герой, включаючи до нього людей, речі, соціально важливі

події, захоплюючись метонімічним стилем реалізму. Як і А.Тесленко, письменниця реалістично зображує соціальну несправедливість, беззаконня в Російській імперії, зі співчуттям малює образи бідних людей, які є духовно багатими, розумними, обдарованими особистостями і вже тому страждають у несправедливому суспільстві.

Дидактичність і моралізаторство є рисами малої прози письменниці, які вводять її в народницьке коло українських письменників XIX століття. Н.Кибальчич переважно творила літературу для широкого загалу, тримаючи її на рівні свідомості й ієрархії цінностей народу.

Домінантною рисою поезики Н.Кибальчич є відсутність позитивного героя у багатьох її творах. Авторка досліджує природу як своєрідного звіра, який поруч із соціальними законами рухає людиною в її поведінці й психіці. Її, як митця, цікавила влада природи над людиною, її прояви і межі. У прозі Н.Кибальчич простежується виразна відмінність від реалізму І.Нечуя-Левицького та Панаса Мирного: письменниця радше наближається до наукового реалізму І.Франка, що його сучасні науковці ототожнюють з натуралізмом. Н.Кибальчич в натуралістичних студіях уникає суперечливості характерів, відповідно до філософії наукового реалізму випрозорює “Я” персонажа, показуючи закономірність його долі. Повість “Пропаді сестри” нагадує клінічну історію: у ній письменниця безсторонньо спостерігає кожну зміну в психічному світі дівчини, від початку зміщеному. Авторка нанизує факти, не лякаючись їх дрібноти й численності.

Найбільше письменницю приваблює мотив межового загострення під впливом соціального тієї частини “Я”, що дана природою. Найдетальніше письменниця демонструє таке “резонансне” явище в оповіданні “Павло Тодосенко”.

Стильовою домінантою творчих пошуків Н.Кибальчич поза реалістичною традицією є імпресіонізм. Важливими складовими естетизму прози письменниці стали: функція кольору, світлотіні, мікрообрази природи, ракурс, контраст. Для творчості белетристики характерні настроєві пейзажі, які дозволяють філігранно відтінити тональність душі героїв. Людина, що зображена в прозі Н.Кибальчич, сприймає світ у багатстві фізичних відчуттів, а також у складному, різноманітному, тонко нюансованому емоційному рефлектуванні на них і в саморефлектуванні.

Авторка вдається до ефекту “переломлення” – і в поетико-живописному, і в психологічному сенсах. В акцентуванні емоції (не завжди проясненої чітко сформульованою думкою, з ноткою таємничості) творча манера Н.Кибальчич збігається з імпресіоністичною.

В основі індивідуальної манери письма Н.Кибальчич - зображення переживання героєм потоку вражень від навколишньої дійсності. Структура творів письменниці здебільшого визначається настроєвою композицією, яка характеризується послабленим сюжетним началом і особливим настроєвим поєднанням окремих картин.

Письменниця виражає неповторно особистісне сприймання світу, не намагаючись його узагальнити та об'єктивно осмислити. У контексті народницької літератури вона виявляє своє прагнення до занурення в унікальне “Я” людини, яке для авторки як митця є не менш цікавим, ніж соціальне “ми” народу.

У творчості Н.Кибальчич психологічний імпресіонізм постає у поєднанні з іншими стильовими течіями, зокрема із символізмом та експресіонізмом. У ряді її творів простежується символізація смутку, зневіри, місяця як “світила мертвих”, нічного неба, його таємничості.

Замкненість у власному “Я”, що існує в напрузі полярного протистояння добра і зла, красивого і потворного, притаманна деяким героям фрагментарної прози. Н.Кибальчич у своєму творчому потягу до образу смерті, подібно до В.Стефаніка, акцентує її жорстокість, хоча експресіонізм ледь торкнувся естетичних засад авторки. Експресіоністичними можна вважати моменти “гльорифікації страждання”, властиві прозі письменниці.

Твори Н.Кибальчич, в яких домінує модерністична художня позиція, насичені живим мовленням персонажа – або діалогічним (коли твір є чисто епічним), або монологічним (коли епос ліризується). Письменниця широко використовує абстрактно-філософську лексику, яка передає зосередженість персонажа на житті думки, а також емоційну, яка створює враження жіночого письма, надає творам глибинно феміністичного характеру.

Реалізм Н.Кибальчич тяжіє до натуралізму, а модерністичні спроби носять переважно характер імпресіоністичного художнього письма. Основні риси індивідуального стилю письменниці – психологізм, художньо-емоційне навантаження оповідної деталі, урізноманітнення способів розкриття характерів персонажів (діалог, внутрішній монолог). Творчість авторки відбиває різновекторність мистецьких пошуків тогочасної доби.

Третій розділ - **"Стильова еkleктика лірики Надії Кибальчич"**. У поезіях авторка відбиває життя власного серця, а через ліричного героя намагається якомога повніше висловити свої почуття. Особа поетеси ніби тотожна з постаттю ліричного героя і знаходить реалізацію в типі поетичного мислення, виборі тематики, активному впливові на читача. Події зовнішнього світу потрібні письменниці для того, щоб збагнути власну сутність. Вона осмислює реалію об'єктивної дійсності, прагне збагнути сенс буття. Майже всі поезії Н. Кибальчич побудовані у формі монологів ліричної героїні, яка намагається висловити свої почуття та враження від пережитого.

Лірика Н.Кибальчич розглядається як самобутній вияв декадансу кінця XIX – початку XX століття. Д.Наливайко стверджує, що декаданс – це швидше умонастрій, а не стиль: “Як феномен мистецтва, декаданс характеризувався аморфністю, це скоріше специфічний умонастрій “кінця віку”, ніж художня система. У вираженні цього умонастрою, серцевину якого становить, як тоді казали, “потяг до занепаду”, перетворений на джерело витончених

переживань, декаданс використовував стилі різних художніх течій – романтизму, натуралізму, імпресіонізму, символізму тощо”<sup>1</sup>.

Провідними мотивами лірики Н.Кибальчич є зображення внутрішнього світу особистості, що конфліктує з реальністю на соціально-психологічному рівні. Її ліричну героїню характеризують стійкі переконання, однак домінуючий психічний стан - самотність, занепокоєння, сумніви у власних силах. Поетеса розвиває традиції медитативної лірики, особливо її елегійних форм. У рамках вірша-роздуму, елегії вона простежує напружений ритм думки та емоції.

М.Вороний тенденційно поціновував поетичні спроби Н.Кибальчич, проте слід відзначити, що їхні ліричні жанри мають певну спільність в мотивах і естетичних засадах (“Жаль” Н.Кибальчич – “За брамою раю” М.Вороного). Суб’єкти ліричних творів перебувають у невротичному стані, викликаному неподілимим коханням і безперспективністю майбутнього враженої ним душі. Простежуються риси декадансу, зокрема жести страждання та психологічного надриву.

У ліричній спадщині Н.Кибальчич однією з провідних є проблема відчуження особистості від світу. Її поетична концепція відтворення дійсності і власного мікробуття в ньому вибудовується через індивідуально-суб’єктивне сприйняття, практично не залежне від якихось зовнішніх чинників. У художньому просторі поетеса поміщає незриму стіну, що її чомусь не може подолати героїня: це стіна між наповненим існуванням інших і знесиленим, виснаженим власним напівіснуванням.

Спадщина поетеси деякою мірою співзвучна з творчістю П.Грабовського, джерелом цієї співзвучності є значні збіги у життєвих долях літераторів та їх переконаннях – політичних і мистецьких. У своїй наполегливій, екзистенціальній упевненості у відчуженні індивіда від натовпу поезія Н.Кибальчич близька до лірики поетів більш пізньої доби ХХ століття, зокрема Т.Осьмачки. Її можна назвати предтечею Осьмачки і за гостротою мотиву самотності, і за експресіоністичністю стилю. Можна простежити і художні паралелі з Є.Плужником, як і з Т.Осьмачкою, вони говорять про те, що декаданс Н.Кибальчич став ланкою в розвитку української поезії, етапом, за яким слідував наступний - модерністичний.

Відчуття своєї окремоті, відчуженість власного “Я” від інших наближують ліричну героїню Надії Кибальчич до суб’єктів лірики Олексія Плюща, які також наділені загостреним відчуттям нетривалості земних радощів. Н.Кибальчич не обмежувалася занепадницьким умонастроєм, у її художньому спадку зустрічаються твори й інших естетичних напрямів, проте вагомість її декадентського внеску в українську літературу безсумнівна.

<sup>1</sup> Наливайко Д. Про співвідношення “декадансу”, “модернізму”, “авангардизму” // Слово і час. – 1997. - № 11-12. – С.46.

Поетеса не раз художньо осмислювала явище суїциду (“Скотилася зірка над полем розлогим...”). У віршах з цим мотивом авторка створює поетичні асоціації зі смертю людини, яка зробила останній крок у житті.

Провідними образами в поезії виступають традиційні в українській культурі - ніч, тиша, зірка, квіти. Зіставлення їх семантики у творчості поетеси і Олександра Олеся, Лесі Українки, Христі Алчевської та інших підтверджує оригінальність індивідуального стилю Н.Кибальчич.

Печаль, яку авторка художньо трактує як праоснову емоційного світу людини, нерідко переходить у відчай, розпач, які навіюються й читачеві. Загальна тональність її поезій переважно драматична, що віддзеркалюється на ритмо-синтаксичному рівні, який ніби навмисно позбавлений точності, вивіреності. Н.Кибальчич творила у річищі поезії музикального навіювання смутку, яка була поширена в українській літературі зламу століть. У цьому близькою їй є творча манера Грицька Чупринки.

Поетеса не раз у своїх віршах переступає поріг реальності й відтворює уявний світ сну й видіння, який для суб'єкта її лірики є дорожчим за “некрасну дійсність”. У цих творах індивідуальний стиль, зберігаючи занепадницький пафос, тяжіє до романтизму з його захопленням міфічним і сакральним. Н.Кибальчич сакралізує молодість і смерть.

Образ природи у поезії авторки – це рідна земля і цікавий їй світ чужини, в якій теж довелося жити. Пейзажна лірика Н.Кибальчич подається крізь призму суб'єктивного світосприймання та філософського узагальнення. Природа для Н.Кибальчич виступає джерелом натхнення, імпульсом до пробудження всього кращого в людині. Краса пейзажів стає втіленням гармонії, тимчасом як урбаністичне середовище калічить душу особистості. Процеси і явища природи суголосні душі людини, пейзаж залучається до відтворення інтелектуально-емоційного світу персонажів.

Н.Кибальчич реалістично відбила у творах тюремне існування в'язня (“З тюремних мотивів”). У поетеси, як і в П.Грабовського, головним мотивом тюремної лірики є мужність, яка живиться впевненістю у справедливості справи, за яку боролися.

Отже, у контексті не тільки сучасної їй, а й попередньої та наступної поезії Н.Кибальчич посідає скромне, але гідне місце, її твори є знаковими для розвитку національної літератури.

У **висновках** узагальнюються основні результати дослідження творчості письменниці, її місця й значення в літературному процесі.

Дослідження малої прози Н.Кибальчич переконує в її жанровому та тематичному розмаїтті. Це багате психологічними, соціальними і філософськими мотивами художнє явище, оригінальне з погляду жанрової форми та композиційних принципів. Жанрова система прози Н.Кибальчич має у своїй основі філософсько-психологічну сутність, хоч і позначена певною розмаїтістю. Повість і мала проза авторки складають широке коло жанрових форм – традиційних (соціально-психологічна повість, оповідання), новаторських (фрагментарна мала проза). Фрагментарна проза модифікується як новела-акція, етюд, психологічна студія, спогад, ескіз та ін. Психологізоване зображення героя, зіткнення протилежних уявлень про добро і зло, драматизм дії дають змогу письменниці розкрити порушвану проблему.

У малому епосі Н.Кибальчич простежуються різностильові вияви народництва, поєднання яких із сміливими виходами авторки в обшири нового, модерного письма дають оригінальний стиль. У частині своїх прозових творів письменниця зосереджується на показі середовища, в якому існує герой. У більших за обсягом прозових творах, таких як “Пропазі сестри”, “Злочинець”, “Павло Тодосенко”, “Одна з незамітних історій” – Н.Кибальчич акцентує на соціальному оточенні персонажа, метонімічно характеризує таким чином його самого.

Природа в багатьох прозових творах письменниці є панівною силою в долі людини. Українська письменниця спостерігає зміни у внутрішньому та зовнішньому існуванні героя, безпомилково встановлює їх причину, що зближує її художнє мислення з науковими студіями з психології та соціології (“Ескізи. З життя на селі”, “Нерівня”, “Павло Тодосенко”, “Одна з незамітних історій”). Н.Кибальчич не дає читачеві прямих авторських оцінок зображених типів людей та висловлених ними думок, її завдання є натуралістичними: давати неприкрашені факти дійсності і знаходити їх причини, які містяться у сферах природи і соціуму.

Використання системи мовно-стилістичних та художніх прийомів дозволило письменниці художньо переконливо відтворити складні стани людської душі, показати психологічну конфліктність та процеси внутрішньої боротьби особистості. У творчості Н.Кибальчич простежується такий комплекс філософських та художніх рис, який дає підстави дефініціювати художню манеру письменниці як традиційно реалістичну, яка, разом з тим, вкріплювала художні спроби модерністичного характеру, її творчість виявляє численні грані скомплікованості жанрів української літератури кінця XIX – початку XX століття.

В індивідуальному стилі письменниці хоч часом і простежуються елементи символізму (“Уривки з автобіографії Ідеї”), експресіонізму (“На хуторі”, “Нарис”, “Пропазі сестри”, “Останні”), але домінантною тенденцією, що відбиває специфічне світобачення й творчі принципи Н.Кибальчич, є імпресіонізм. Найважливішою особливістю у зображенні характеру персонажа стає зосередження уваги на динаміці його настрою, почуттях, думках, а головне – переживаннях.

Лірика Н.Кибальчич є оригінальним явищем української літератури кінця XIX – початку XX століття, саме в ній найвиразніше відбилася життєва доля авторки і її світовідчуття. Центральним є мотив самотності, що співзвучний з філософією Ніцше та ідеями екзистенціалістів: самотність як конститутивна ознака людської екзистенції (Х.Ортега-і-Гассет) і тягар самоти в юрбі (К. Ясперс). Декаданс є провідною рисою творчої манери поетеси, домінантою умонастрою суб'єкта її лірики. Лейтмотив самотності варіюється в аспектах життєвої долі, філософського осмислення існування індивіда, непочутого поетичного слова. Печаль і зневіра доходять межі в прагненні обірвати життя. Ключові образи віршів є традиційними в контексті української поезії доби, проте мають нове смислове наповнення. У творчій палітрі Н.Кибальчич також виразні елементи романтичного й реалістичного напрямів.

Отже, дослідження творчого доробку Надії Кибальчич вкрай важливе для цілісного і комплексного збагачення всього літературного процесу в Україні кінця XIX – початку XX століття. Здобутки письменниці на терені красного письменства ніяк не можуть бути полишені поза увагою, адже вона вписала щиру і невідому сторінку в літературу своєї доби, чим заслуговує на повагу і належне поцінування.

#### **Основні положення дисертації викладені в публікаціях:**

1. Комарівська Н. Неопубліковані листи Надії Кибальчич до Івана Франка // Сучасний погляд на літературу. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 194-203.
2. Комарівська Н. Мотив самотності в ліриці Надії Кибальчич // Сучасний погляд на літературу. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 81-88.
3. Комарівська Н. Фрагментарна проза Надії Кибальчич // Сучасний погляд на літературу. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 67-74.
4. Комарівська Н. Імпресіоністичні елементи в художній структурі творів Надії Кибальчич // Сучасний погляд на літературу. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 83-96.
5. Комарівська Н. Поетика малої прози Надії Кибальчич // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених України. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 76-80.
6. Комарівська Н. Листування Івана Франка та Надії Кибальчич // Тези доповідей п'ятнадцятої щорічної наукової франківської конференції (27-29 вересня 2000 року). - Львів, 2001. – С. 82-84.

#### **АНОТАЦІЯ**

**Комарівська Н.О. Творчість Надії Кибальчич у контексті української літератури кінця XIX – початку XX століття. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2003.

У дисертації досліджується творчість Н.Кибальчич у зв'язку з естетико-філософськими реаліями її доби, з'ясовується її участь в розвитку українського літературного процесу кінця XIX – початку XX століття. У роботі аналітично досліджуються літературно-мистецькі пошуки письменниці в прозі, відзначається її вміння моделювати стан душі персонажа, художньо відтворити його світогляд, психологію шляхом добору нових способів художнього осмислення дійсності. Встановлено, що у творах Н.Кибальчич своєрідно поєдналися, переплилися елементи різних літературних систем – реалізму, натуралізму, імпресіонізму та експресіонізму.

На основі аналізу більшості поетичних текстів, створених письменницею, стверджується, що лірика Н.Кибальчич є непересічним явищем українського декадансу, а також позначена впливами романтичної та реалістичної літературної традиції. Стиль письменниці еклектичний, що відбиває специфіку літературного процесу зламу століть, як межі між народницьким каноном і модернізмом.

**Ключові слова:** жанр, проза малих форм, психологія персонажа, проблематика, стиль, реалізм, натуралізм, імпресіонізм, декаданс.

## АННОТАЦИЯ

**Комаровская Н.О. Творчество Надежды Кибальчич в контексте украинской литературы конца XIX – начала XX в. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2003.

В диссертации исследуется жизненный и творческий путь Надежды Кибальчич в тесном контакте с эстетико-философской поступью эпохи, определяется место писательницы в развитии украинского литературного процесса конца XIX – начала XX века, осмысливаются ее творческие связи с яркими представителями генерации украинских писателей, анализируются главные этапы становления индивидуального стиля, формирование ее мировоззренческих позиций и становление эстетических идеалов.

Литературный анализ творчества осуществляется с применением историко-генетического, проблемно-тематического, сопоставительно-типологического методов научного изучения литературных явлений с преобладанием герменевтики текста. Благодаря этому определяются

основные морально-этические, эстетические взгляды писательницы, ее новаторство в идейно-эстетической реализации творческого воображения.

Доминирующей чертой малой прозы Н.Кибальчич является ее отчетливая лирико-психологическая направленность, которая проявляется не только на проблемном, но и на жанровом уровне.

Исследуется жанровое своеобразие прозы писательницы, ее обусловленность процессами психологизации, лиризации и приращения удельного веса фрагментарных форм в общем потоке литературы конца XIX – начала XX века.

В результате текстуального анализа произведений писательницы установлено, что проза Н.Кибальчич представляет собой богатое психологическими, социальными и философскими мотивами художественное явление, оригинальное жанровой формой и композиционными принципами. Установлено, что в сфере проблематики писательницу интересует, прежде всего, раскрытие сложного внутреннего мира героев, в образах которых отчетливо просматриваются черты интеллигентов-современников. Акцентируется внимание на доминировании экзистенциальной проблематики в беллетристике Н.Кибальчич, нашедшей свое художественное разрешение в мировоззренческой и эстетической системе раннего украинского модернизма.

Творчество беллетристки анализируется с позиций предмодернизма и собственно модернизма, для которого характерными являются определенная стилевая эклектичность, объединение имманентных черт поэтики двух литературных эпох – реализма и модернизма. Реализм, натурализм, символизм, декаданс, синтезируясь в творчестве писательницы, создают особый художественный мир.

Аналитически исследуются литературно-художественные поиски писательницы, определяется ее умение отобразить состояние души героя, выразить его мировоззрение, психологию. Определяются основные черты индивидуального стиля Н.Кибальчич – психологизм, художественно-эмоциональная нагрузка повествовательной детали, разнообразие способов раскрытия характеров персонажей (диалог, внутренний монолог). Моделирование художественных образов в произведениях писательницы происходит путем скрупулезного психологического исследования мельчайших подробностей жизни человека. Установлено, что реализм писательницы тяготеет к натурализму, а модернистические попытки носят преимущественно характер художественного импрессионистического писания.

Лирика Н.Кибальчич – оригинальное явление украинской литературы конца XIX – начала XX века, так как в ней выразительнее всего отображен ее жизненный путь и мировоззрение. На основе герменевтического анализа большинства ее поэтических текстов утверждается, что декаданс является основной чертой творческой манеры поэтессы, доминантой умонаст-

роения ее лирики, которая также обозначена влияниями романтической и реалистической литературной традиции. Ее стиль эклектический, что отображает специфику литературного процесса на рубеже веков - рубеже между традиционным и модернистическим письмом.

На основе разностороннего аналитико-синтетического исследования сделан вывод об оригинальности индивидуальной стилевой манеры Н.Кибальчич, в которой нашли свое органическое воплощение философские и художественные поиски эпохи.

**Ключевые слова:** жанр, проза малых форм, психология персонажа, проблематика, стиль, реализм, натурализм, импрессионизм, декаданс.

## ANNOTATION

**N.Komarivs'ka. The creation of Nadiya Kybalchych in context of Ukrainian literature of the end of the XIX-th – the beginning of the XX-th centuries. – Manuscript.**

The dissertation is for a scientific degree of a Candidate of Philological sciences. Speciality 10.01. 10 – Ukrainian Literature. – National Drahomanov Teacher's Training University, Kyiv, 2003.

The research by Nadiya Kybalchych has been carried out in close connection with aesthetic and philosophical features of her time. N.Kybalchych's contribution to the literature process of the end of XIX-th and beginning of XX-th centuries has been investigated, as well as the influence of other outstanding writers on her works. The main features of her creative methods were defined as the synthesis of different literature systems and elements of Realism, Naturalism, Impressionism, Expressionism.

Analysing the poems written by Nadiya Kybalchych the author emphasizes that the poetry by N.Kybalchych is a particular phenomenon in Ukrainian decadence. The author also draws the conclusion that the activity of Nadiya Kybalchych was under the influence of both the literature of Romantism and that of Realism. The style of Nadiya Kybalchych is eclectic and depicts the features of the literature development of the beginning of the XX-th century and is determined not only by dogmatic folk rules but also by modernism.

**Key words:** genre, prose, small forms, psychology of protagonist, problematics, style, Realism, Naturalism, Impressionism, Decadence.